

core phase (especially in fiction) can be complicated, where different phases of dialogical discourse overlap and repeat. The analysis of such discourses leads to the use of notions from different traditions of discourse study to interpret discourse.

Key words: dialogic discourse, phase organization, semantic-thematic, communicative-pragmatic, lexical-grammatical, verbal, nonverbal.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2020-12-15>

УДК 811.111'367.623

Наталія Канонік

КІЛЬКІСНЕ СПІВВІДНОШЕННЯ ЗНАЧЕНЬ ПРОСТОРУ Й ЧАСУ В СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ ПРИКМЕТНИКІВ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано просторово-темпоральні орієнтації прикметників сучасної англійської мови. Хоча вивченню одиниць з темпоральною та просторовою семантикою присвячено багато праць, зокрема дослідженню лексичних одиниць поля часу англійської мови в системі мовних засобів та зафіксовані спроби лінгвістів охарактеризувати всі мовні засоби з просторовою семантикою, проблема залишається актуальною та відкритою для досліджень. **Метою** даної статті є встановити кількісне співвідношення простору та часу в мовному вираженні, а саме просторово-часовий аспект у лексико-семантичній системі на матеріалі прикметників сучасної англійської мови, що і є новизною дослідження. Для досягнення мети необхідно встановити точку перетину лексико-семантичних полів простору й часу в семантичній структурі прикметників сучасної англійської мови, виокремити прикметники, у яких перетинаються семи просторовості й темпоральності, дослідити взаємодію сем простору й часу, встановити співвідношення простору й часу в семантичній структурі прикметників у кількісному плані.

Основним поняттям при аналізі та описі семантики з'явилось ствердження системності слів мови, яке і знайшло своє втілення в методі дослідження лексико-семантичного поля. Польовий принцип, перш за все, базується на виділенні ядра та периферії досліджуваних мовних одиниць. Саме через периферійну зону може бути встановлений зв'язок різних полів, які перетинаються і входять одне в одне, що і надає лексико-семантичній системі мови не лише міцну внутрішню цілісність, але й мобільність та гнучкість.

Проаналізовано 113 просторових прикметників та 117 темпоральних прикметників, представлених як певний результат пізнавальної діяльності людини, що виокремлює у своїй свідомості уявлення не лише про категорії простору й часу реального світу, але й про їхні ознаки. Виявлено, що 26 прикметникам властиві семи і простору, й часу. 18 прикметників складають ядро та несуть максимальне функціональне навантаження.

Ключові слова: простір, час, просторовість, темпоральність, лексико-семантичне поле, мікрополе, сема, полісемія.

Постановка наукової проблеми та її значення. На лексичному рівні системність виявляється передусім в існуванні певних лексичних цілісних утворень, які виділяються з масиву елементів лексичного складу мови, і зв'язків між членами цих лексичних утворень [5; 9]. Слова в мові неоднорідні, а лексичні значення слів, які можуть належати до певного лексичного складу, здатні взаємодіяти та перетинатися зі значеннями слів інших класів [11, с. 411]. Як зазначав Л. В. Щерба, лексика кожної мови в даний момент часу є певною системою, а слова кожної мови утворюють систему і зміна їх значень цілком зрозуміла лише в середині такої системи [12, с. 89]. Загальнотеоретичними проблемами та розробкою конкретних методів практичного дослідження лексики як системи займався також В. В. Виноградов, який стверджував, що слова та їх значення в тій чи тій загальнонародній, загальнонаціональній мові утворюють єдину та загальну для всіх членів суспільства систему. Він виділив такі особливості лексико-семантичної системи: 1) структурною основою лексико-семантичної системи мови є основний словниковий фонд; 2) зміни в словниковому складі не ламають лексичну систему мови, не знищують її основний словниковий фонд, його структурну основу, також і лексико-семантичні системи не замінюють одна одну, як вартові, а взаємопроникають. Можливість перетину окремих полів є важливою характеристикою лексичної системи та здійснюється завдяки декільком семемам, які розміщені на перетині різних груп полів [3, с. 120].

Отож, **мета** цієї розвідки – встановити кількісне співвідношення простору та часу в мовному вираженні, а саме просторово-часовий аспект в лексико-семантичній системі на матеріалі прикметників сучасної англійської мови.

Для досягнення поставленої мети потрібно розв'язати низку завдань, а саме: 1) установити точку перетину лексико-семантичних полів простору й часу в семантичній структурі прикметників сучасної англійської мови; 2) виокремити прикметники, в яких перетинаються семи просторовості й темпоральності; 3) дослідити взаємодію сем простору й часу; 4) установити співвідношення простору й часу в семантичній структурі прикметників в кількісному плані.

Методи та методика дослідження. Основним поняттям при аналізі та описові семантики з'явилося ствердження системності слів мови, яке і знайшло своє втілення в методі дослідження лексико-семантичного поля (ЛСП). Незважаючи на природну специфіку побудови різних лексико-семантичних полів, їх відрізняє однакова структура. Польовий принцип, перш за все, базується на виділенні ядра та периферії досліджуваних мовних одиниць. Для ядра характерна максимальна концентрація полетвірних ознак, для периферії – неповний набір цих ознак при можливому послабленні їх інтенсивності. Ядро консолідує навколо компонента-домінанти, яка виражає загальне значення для всіх лексико-семантичних варіантів в полі. Методика встановлення центрального члена ядра була запропонована Ш. Баллі [1, с. 131] та далі опрацьована в роботах вітчизняних лінгвістів [2; 4; 6]. Дослідження показали, що це має бути слово широкої семантики, яке характеризується високою частотою вживання та має властивість групувати навколо себе лексичний матеріал. Перехід від ядра до периферії здійснюється поступово, витісняючи ряд периферійних зон. Така нечіткість межі між ядром та периферією вбачається І. А. Стерніним як одне із головних положень польової концепції мови [9, с. 38]. До периферія поля входять периферійні лексеми інших ЛСП. За словами Н. І. Толстого, саме через периферійну зону може бути встановлений зв'язок різних полів, які перетинаються і входять одне в одне, що і надає лексико-семантичній системі мови не лише міцну внутрішню цілісність, але й мобільність та гнучкість [10, с. 52].

Можливість перетину окремих полів є важливою характеристикою: ця взаємодія призводить до утворення загальних сегментів, зон семантичного переходу [7, 5] та здійснюється завдяки декільком семемам, специфіка яких полягає в тому, що вони знаходяться на перетині різних груп, полів; вони виражають різні ступені людського пізнання, різні градації у вираженні явищ об'єктивної дійсності [8, с. 120].

У нашому дослідженні ми розглядаємо просторові та темпоральні лексико-семантичні поля. Центральними членами ядер в полях є простір і час.

У ході дослідження нами було розподілено лексичні одиниці на позначення простору й часу за зонами частотності. Усі лексичні одиниці було поділено на 7 ступенів усталеності за частково семи просторовості й темпоральності: максимальний, високий, вище середнього, середній, нижче середнього, низький та мінімальний. Ті лексичні одиниці, які ввійшли до зони максимального, високого та вище середнього ступенів усталеності, складають ядро в досліджуваних ЛСП *простору й часу*, а ті, що належать до зони нижче середнього, низького та мінімального ступенів усталеності, складають периферію в ЛСП. Ядро досліджуваних лексико-семантичних полів представляють найбільш уживані, багатозначні і загальні за своїм головним значенням слова, оточені більш конкретними і менш уживаними. Ядерна зона – найбільш суттєва семна структура. Жодна із сем не є варіантною, тобто тією, яку можна замінити, жодна не може бути викресленою із списку, бо це руйнує поняття. Лексичні одиниці, які потрапили до середнього ступеня усталеності (просторових та темпоральних) до уваги не бралися, так як середній рівень усталеності ми умовно вважаємо межею перетину, перехідною зоною.

Аналіз лексичних одиниць, які входять до складу лексико-семантичних полів *простору й часу* здійснювався шляхом об'єднання лексем у лексико-семантичні мікрополя й лексико-семантичні групи. У дослідженні лексико-семантичне мікрополе й лексико-семантична група охоплює клас слів однієї частини мови.

Перетин полів можливий лише при наявності багатозначних членів поля. Багатозначні слова входять до складу ЛСП не всіма своїми лексико-семантичними варіантами, а лише тими, які мають загальну сему з іменем поля. Ті значення, які не увійшли в поле, забезпечують міжпольові зв'язки. Таким чином, полісемія – точка перетину полів. У нашому випадку слова і простору, і

часу є полісемантичними, тому це і дає нам підстави говорити про пересіченість цих ЛСП.

Методом компонентного аналізу нами виділено **26 прикметників**, у яких накладаються семи просторовості й темпоральності. Виокремлюємо ядро-периферію перетину досліджуваних ЛСП. Для цього в кожній лексичній одиниці визначимо частку семи просторовості й темпоральності. До ядра належать лексичні одиниці, які потрапили до зони максимального, високого та вище середнього рівнів усталеності, периферійну зону будуть складати ЛО, що мають ступені нижче середнього, низький й мінімальний, а межею між ядром та периферією є середній рівень усталеності. Розміщуємо прикметники за показниками ступеня усталеності за порядком зростання, позначаючи просторові прикметники adj_1 , а темпоральні adj_2 .

До **ядерної** зони увійшло 15 прикметників, з яких 7 прикметників просторових і 8 темпоральних: *immediate₁* – 8.33, *remote₁* – 8.33, *regular₁* – 10.0, *near₂* – 10.50, *forward₂* – 10.72, *short₁* – 12.67, *short₂* – 14.27, *remote₂* – 16.66, *infinite₁ / infinite₂* – 16.67, *regular₂* – 18.75, *ample₂* – 25.0, *forward₁* – 25.0, *long₁* – 28.79, *present₁* – 30.0, *farthest₁* – 33.33. На **периферії** розташовані 9 просторових прикметників і 10 темпоральних: *coincident₂* – 50.0, *farthest₂* – 50.0, *immediate₂* – 50.0, *rapid₂* – 50.0, *sequential₂* – 50.0, *near₁* – 54.17, *extended₁* – 60.0, *ample₁* – 66.67, *coincident₁* – 66.67, *swift₁ / swift₂* – 66.67, *next₁ / next₂* – 75.0, *present₂* – 75.0, *extended₂* – 80.0, *furthermost₁ / furthestmost₂* – 100, *rapid₁* – 100, *sequential₁* – 100. До зони **перетину** потрапило 11 прикметників: *back*, *close*, *distant*, *endless*, *far*, *farther*, *further*, *furthest*, *gradual*, *little*, *quick*.

Виявлено **18 прикметників**, у яких перетинаються лексико-семантичні поля *простору* й *часу*. Перетин цих полів відбувається на рівні **ядро-ядро**, де розмістилися п'ять пар прикметників: *regular₁ / regular₂*; *remote₁ / remote₂*; *forward₂ / forward₁*; *short₁ / short₂*; *infinite₁ / infinite₂*. На рівні **периферія-периферія** зафіксовано сім пар прикметників: *rapid₂ / rapid₁*; *extended₁ / extended₂*; *swift₁ / swift₂*; *sequential₂ / sequential₁*; *coincident₂ / coincident₁*; *next₁ / next₂*; *furthermost₁ / furthestmost₂*. На рівні **ядро-периферія** виявлено шість пар прикметників: *immediate₁ / immediate₂*; *farthest₁ / farthest₂*; *present₁ / present₂*; *long₁ / long₂*; *ample₂ / ample₁*; *near₂ / near₁*.

Результати та дискусії. Взаємодія ЛСВ простору й часу відбувається на всіх рівнях. Під час аналізу семантичної структури просторових та темпоральних прикметників, виявлено, що в ядрі взаємодіють ЛСВ простору "відстань" (distance) із ЛСВ часу «послідовність» (succession) та ця взаємодія характерна для прикметника *remote*, із ЛСВ часу «тривалість» (duration) – для прикметника *short*. Сема простору «напрямок» (direction) взаємодіє зі семою часу «послідовність» (succession), і ця взаємодія вбачається в прикметнику *forward*. Прикметнику *infinite* властива взаємодія семи «безмежність» і семи «тривалість», а у слові *regular* накладаються одна на одну семи «кількість простору й часу між окремими елементами». У периферійній та ядерно-периферійній зонах взаємодія простору й часу відбувається накладанням сем послідовності (succession) й напрямку (direction): *farthest*, *rapid*, *swift*, місця (place): *present*, *sequential*, *coincident*, відстані (distance): *furthermost*, простору (space): *immediate*, *near*, *next*. Взаємодія семи тривалості (duration) й семи відстані (distance) вбачається в прикметниках *extended*, *long*.

Проаналізувавши дані чотирьох словників, обраних для дослідження, виявлено, що в кожній досліджуваній лексичній одиниці спостерігається різна кількість і ЛСВ зі семою простору, і ЛСВ із семою часу. Тому доцільним видається проаналізувати співвідношення сем простору та часу за кількісним параметром.

Загальна кількість сем простору й часу неоднакова і пояснюється тим, що за наявності в слові різних сем, а в нашому дослідженні це семи простору й часу, дане слово має перевагу в якомусь одному значенні. Наприклад, у семантичній структурі іменника *break* значення часу превалює над значенням простору: простір (S) співвідноситься із часом (T) як 2 до 3 (тобто 2 значення простору й 3 значення часу). Схематично таке співвідношення описуємо формулою 2S/3T. Схарактеризуємо досліджуваний масив ЛО за цим параметром.

Аналіз показав, що всі ЛО поділяються на 3 групи: 1) ЛО, в яких значення простору й часу співвідносяться за рівними кількостями значень; 2) ЛО, в яких кількість значень простору превалює над кількістю значень часу; 3) ЛО, в яких кількість значень часу превалює над кількістю значень простору. Проілюструємо на прикладах першу групу, де в дужках наводимо значення досліджуваних ЛО.

Співвідношення **1S/1T** властиве 1 прикметнику (*infinite*). Це підтверджується наведеним у словнику ілюстративним матеріалом: *Space is infinite* (без меж у просторі, без кінця в часі) [Ох., р. 610].

Співвідношення **2S/2T** характерне для **forward** (adj.). Наведемо приклад: 1a) *Army roadblocks prevented any further forward movement* (те, що прямує або рухається до переднього плану) [L., р. 557]; 1b) *The forward part of the train is for first-class passengers only* (те, що розміщене попереду, на передньому плані) [Ох., р. 466]; 2) *She is very forward for her age – she’s already speaking in proper sentences* (подорослішати раніше ніж зазвичай) [Ох., р. 466]; 3) *Forward planning is essential if you want the venture to succeed* (те, що належить до майбутнього) [L., р. 557].

Далі наведемо приклади другої групи класифікацій, де простір превалює над часом. Є ще й такі приклади, де не в значній кількості простір превалює над часом. Це такі співвідношення, як: **2S/1T**, **3S/2T**, **4S/3T**.

Співвідношення, для позначення простору є два значення, а для часу – одне значення (**2S/1T**), характерне для 1 прикметника (*remote*): 1) *Remote stars* [L., p. 1198]. *Something from the remote past, dimly remembered* [L., p. 1198] (far away in space or time). 2) *As a westerner I was a strange sight in this remote spot* (far from towns) [L., p. 1198].

Наступним кроком є аналіз третьої групи лексичних одиниць, у яких значення часу превалює над значенням простору. Розпочнемо з аналізу тих, де ця перевага незначна.

Співвідношення **4T/1S** властиве лише для прикметника **regular**: 1) *She writes a regular column for a national newspaper* [Ох., р. 983]; 2) *His breathing was slow and regular*. [L., p. 1191] (regular series of things has the same amount of time and space between each thing and the next); 3) *Strikes were a regular occurrence during 1970*. [Ох., р. 983] (happening or doing something many times and often at the same time every day, month, year etc.); 4) *She could find no regular employment* [Ох., р. 983] (lasting over a long period of time); 5) *Joe is one of the bar’s regular customers* [L., p. 1191] (happening very often).

Схема **4T/2S**, де кількість значень часу вдвічі більша за кількість значень простору, є характерною для прикметника **short**. Наприклад: 1) *Anita had her hair cut short* [L., p. 1322]. *It’s only a short distance from my house to the shop* [Ох., р. 1089] (measuring a small amount of distance or length); 2) *Too short to reach to the top shelf* (of less than the average or required height) [Ох., р. 1089]; 3) *I’m afraid there will be a short delay* (not lasting long; brief) [L., p. 1322]; 4) *A few short months ago she had been a happy, fun-loving girl* ((of a period of time) seeming to have passed very quickly) [Ох., р. 1089]; 5) *Interest rates are unlikely to fall in the short term* (during the period of time that is not very far into the future) [L., p. 1322].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Це дослідження дає нам можливість констатувати той факт, що лексико-семантичне поле, а також семантичне поле загалом являє собою системну організацію лексичних одиниць мови, якій властиві зв’язки однорідних мовних засобів не лише в середині одного поля, а й зв’язки між полями. Такий підхід до вивчення лексичної семантики дозволяє розширити уявлення про об’єм семантики слова та тих процесів, які в ньому відбуваються. І цілком очевидним є те, що в кількісному плані співвідношення значень простору й часу відрізняються. Це явище можливо пояснити, дослідивши семантичну сторону ЛО зі семою простору й часу в якісному плані за принципом подачі значень, що і буде перспективою подальшого дослідження.

References

1. Balli, Charl. 1961. *Frantsuzskaya stilistika*. Moskwa.
2. Vilyuman, Vitold. 1980. *Angliyskaya sinonimiya: vvedeniye v teoriyu sinonimiki i metodiki izucheniya sinonimov*. Moskwa.
3. Vinogradov, Viktor. 1953. “O nekotorykh voprosakh russkoy istoricheskoy leksikologii”. Moskwa. 12(3): 186–188.
4. Karaulov, Yuriy. 1976. *Obshchaya i russkaya ideografiya*. Moskwa: Nauka.
5. Kuznetsova, Era. 1979. “O printsipakh i metodakh vydeleniya obyema semanticheskikh klassov russkikh glagolov”. *Klassy slov i ikh vzaimodeystviye*. Sverdlovsk.
6. Kuznetsov, Aleksandr. 1980. *Strukturno-semanticheskiye parametry v leksike (na materiale angliyskogo yazyka)*. Moskwa.
7. *Polevyiye struktury v sisteme yazyka*. 1989. Voronezh.

8. Sokolovskaya, Zhanna. 1990. *Problemy opisaniya leksicheskoi semantiki*. Kyiv: Naukova dumka.
9. Sternin, Iosif. 1985. *Leksicheskoye znachenije slova*. Voronezh.
10. Tolstoy, Nikita. 1968. "Nekotoryye problemy sravnitelnoi slavyanskoi semantiki". *Slavyanskoye yazykoznanije*. Moskwa, 50–56.
11. Shvedova, Natalia. 1995. "Glagoly kak dominanta v sisteme russkoi leksiki". *Filologicheskij sbornik*. Moskwa, 405–414.
12. Shcherba, Lev. 1974. *Yazykovaya sistema i rechevaya deyatel'nost*. Moskwa: Nauka.

Каноник Наталия. Количественное соотношение значений пространства и времени в семантической структуре прилагательных современного английского языка. В статье проанализированы пространственно-темпоральные ориентации прилагательных современного английского языка. Хотя изучению единиц с темпоральной и пространственной семантикой посвящено много работ, в частности исследованию лексических единиц поля времени английского языка в системе языковых средств и зафиксированы попытки лингвистов охарактеризовать все языковые средства с пространственной семантикой, проблема остается актуальной и открытой для исследований. Целью данной статьи является установить количественное соотношение пространства и времени в языковом выражении, а именно пространственно-временной аспект в лексико-семантической системе на материале прилагательных современного английского языка, что и является новизной исследования. Для достижения цели необходимо установить точку пересечения лексико-семантических полей пространства и времени в семантической структуре прилагательных современного английского языка, выделить прилагательные, в которых пересекаются семи пространственности и темпоральности, исследовать взаимодействие сем пространства и времени, установить соотношение пространства и времени в семантической структуре прилагательных в количественном плане.

Основным понятием при анализе и описании семантики появилось утверждение системности слов языка, которое и нашло свое воплощение в методе исследования лексико-семантического поля. Полевой принцип прежде всего базируется на выделении ядра и периферии исследуемых языковых единиц. Именно через периферийную зону может быть установлена связь различных полей, которые пересекаются и входят друг в друга, что и придает лексико-семантической системе языка не только прочную внутреннюю целостность, но и мобильность и гибкость.

Проанализированы 113 пространственных прилагательных и 117 темпоральных прилагательных, представленных как определенный результат познавательной деятельности человека, и выделяет в своем сознании представление не только о категории пространства и времени реального мира, но и об их признаках. Выявлено, что 26 прилагательным свойственны семи и пространства, и времени. 18 прилагательных составляют ядро и несут максимальную функциональную нагрузку.

Ключевые слова: пространство, время, пространственность, темпоральность, лексико-семантическое поле, микрополе, сема, полисемия.

Kanonik Nataliya. The Proportion Values of Space and Time in Semantic Structure of Modern English Adjectives. The article analyzes the spatial and temporal orientations of adjectives of modern English. Although many works have been devoted to the study of units with temporal and spatial semantics, including the study of lexical units of the English language field in the system of language features and recorded attempts by linguists to characterize all language features with spatial semantics, the problem remains valid and open for research. The purpose of this article is to establish the quantitative ratio of space and time in linguistic expression, namely the spacious-temporal aspect in the lexical-semantic system on the material of adjectives of modern English, which is the novelty of the study. To achieve this goal it is necessary to establish the point of intersection of lexical and semantic fields of space and time in the semantic structure of modern English adjectives, to distinguish adjectives that intersect the seme of spaciousness and temporality, to investigate the interaction of space and time in quantitative terms.

The main concept in the analysis and description of semantics was the assertion of the system of words of the language, which was embodied in the method of studying the lexical-semantic field. The field principle is primarily based on the allocation of the kernel and periphery of the studied language units. It is through the peripheral zone that the connection of different fields, which intersect and enter into each other, can be established, which gives the lexical-semantic system of language not only a strong internal integrity, but also mobility and flexibility.

113 spatial adjectives and 117 temporal adjectives have been analyzed, which are presented as a certain result of human cognitive activity, which distinguishes in his mind ideas not only about the categories of space and time of the real world, but also about their features. It has found that 26 adjectives are characterized by both the seme of space and time. 18 adjectives form the kernel and carry the maximum functional activity.

Key words: space, time, spatiality, temporality, lexical-semantic field, microfield, seme, polysemy.